

Prethodno priopćenje

UDK 355.01(497.15):340.611.3+341.48

Jadranka Čačić-Kumpes
Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 30. 11. 1992.

ETNIČNOST, RAT I SILOVANJE*

SAŽETAK

U ovom radu autorica pokušava objasniti karakter silovanja u ratu na bosansko-hercegovačkom tlu nakon raspada socijalističke Jugoslavije. Polazeći od nekih osnovnih znanja o obilježjima patrijarhalnog bosansko-hercegovačkog društva, rezultata sociološkijske teorije silovanja i rata, preko podataka o masovnim silovanjima koja srpski vojnici vrše najvećma nad muslimanskim ženama i djevojčicama dolazi se do zaključka da ta silovanja nisu "uobičajeno" izživljavanje nadmoćnije vojske nad slabijima već da su ona u službi povećanja učinkovitosti genocida.

*Proz nesreće sreća iznosi,
iz krvi se kruna crpe,
a oni kojih se boje mnozi,
strah od mnogijeh i oni trpe.*

Ivan Gundulić

Uvod

"Plemena, rase, porijekla, vjeroispovijesti, jezici i dijalekti stoljećima u tim kotlinama tako su se amalgamirali, da je granicu današnjeg etnografskog stanja povući nemoguće, a rekonstruirati je mitraljezama i vješalima na temelju nekih fiktivnih stanja od prije mnogo stotina godina bilo bi zločin ili ludilo", zapisao je Miroslav Krleža o Kosovu početkom 20. stoljeća (Krleža, 1971: 420). Na kraju tog stoljeća, na sličnom i susjednom prostoru zbiva se sličan zločin. Prožmemo li tu,

* Ovaj je rad ponešto preinačen tekst referata "War, Ethnicity and Rape (The Case of Refugee Women from Bosnia)" što je iznesen na Evropskoj konferenciji "Women in a Europe in transition: the rights of immigrant and refugee women" održanoj u Ateni od 23. do 26. studenoga 1992 (*Mediterranean Women's Studies Institute*; suorganizatori: *Evropska zajednica i Vijeće Evrope*). Rad je pripremljen u okviru projekta "Nasilje u istočnoevropskim društvima u prijelazu; prisilne migracije u Hrvatskoj devedesetih godina" (odgovornateljica projekta: dr. Silva Mežnarić).

ponešto pojednostavljenu, literarnu skicu etničke slitine raznolikošću etničkih identiteta što odolijevaju vremenu, dobit ćemo sliku dosadašnje Bosne i Hercegovine, podjednako podijeljene i nedjeljive. Upravo svekolika usloženost situacije u Bosni i Hercegovini čini ratno ludilo utoliko besmislenijim i zločinačkim.

U ovom ću se radu ograničiti na samo jedan aspekt ratnih stradanja, na stradanje silovanih žena i djevojčica (poglavito Muslimanki jer je na promatranom prostoru upravo muslimansko stanovništvo najbrojnije). Pokušat ću povezati etničko naslijeđe silovanih žena s njihovim položajem u ratu, s njihovim mjestom u sukobu i posljedicama koje ratna silovanja mogu imati u izbjegličkom i (eventualnom) postizbjegličkom razdoblju.

O nekim obilježjima bosansko-hercegovačkog društva

Da bi se stvorila predodžba o društvenom kontekstu u kojemu je silovanje postalo ratna tehnika, ponajprije valja ponešto natuknuti o osobitostima bosansko-hercegovačkog prostora, poglavito onoga sjeverne Bosne (Peripanonska Bosna) i dijelu zapadne Bosne i visoke Hercegovine (Bosansko-hercegovačka regija visokog krša) jer se na ta područja odnose prikupljeni podaci o silovanju. Važno je, nadalje, podsjetiti se na položaj žene u tim krajevima i na sustav vrijednosti koji je u njima dominirao.

Bosna i Hercegovina pripadala je nerazvijenim republikama socijalističke Jugoslavije. U gradskim je naseljima 1981. živjelo 34% stanovništva. Jugoslavenski prosjek bio je 46,5%, a u obje promatrane regije i ispod republičkog prosjeka: 25,8% u Peripanonskoj Bosni, a 28,4% u regiji visokog krša. Udio nepismenih u ukupnom stanovništvu starijem od 10 godina bio je u Jugoslaviji 9,5%, a među stanovništvom BiH čak 14,5% (u Peripanonskoj Bosni 15,8%, a u regiji visokog krša 17,7%). Valja pridodati i podatak da je udio Muslimana u nepismenom stanovništvu Jugoslavije bio 17,5%: muškarci Muslimani činili su 6,9%, a Muslimanke čak 28,1% (većina Muslimana prema nacionalnom opredjeljenju, njih 81,5%, živjela je u Bosni i Hercegovini). Što se etničke strukture tiče, godine 1981. u BiH živjelo je 18,4% Hrvata (u Peripanonskoj Bosni 13,1%, a u regiji visokog krša 28,5%), 39,5% Muslimana (40,2%, odnosno 31,5%), a Srba 32,0% (tj. 37,4%, odnosno 32,4%).

Premda je položaj žene u cijeloj socijalističkoj Jugoslaviji bio povoljniji od onoga prije 1945 (te godine žene su stekle i pravo glasa), naslijeđeni patrijarhalni obrazac muške dominacije sporo se mijenjao. Glavni razlozi spore promjene leže i u tome što su se razilazili kolosjeci normativnoga (primjerice, liberalno porodično zakonodavstvo i socijalna politika) i stvarnoga (ekonomski sustav, na primjer) kako u svim sferama života tako i na području ženskog pitanja. Različiti stupanj razvijenosti dijelova Jugoslavije i različite kulturne tradicije utjecali su i na različitost u

brzini, načinu i oblicima transformiranja patrijarhalnog naslijeđa. (Usp. Katunarić, 1984.)

Povežemo li indikatore razvoja kakvi su nizak stupanj urbanizacije i visok postotak nepismenosti s osobitostima kulturnoga i povjesnog naslijeđa (sudar triju tradicija: rimskoga katoličanstva, istočnog pravoslavlja i sunitskog islama na patricentričnom, konfliktima opterećenom Balkanu) postaje jasnije zbog čega je transformacija patrijarhalnog obrasca tekla sporije i drukčije u Bosni i Hercegovini nego u razvijenijim dijelovima tadašnje Jugoslavije. Premda su neki dijelovi Bosne i Hercegovine naglo urbanizirani i industrijalizirani nakon drugog svjetskog rata, mala distanca prve urbane generacije od njezina seoskog porijekla nije bila dovoljna za promjenu sustava vrijednosti. Patrijarhalnost se nastavljala kroz muškarčevu kulturu, ekonomsku i društvenu dominaciju nad ženama (i mlađim muškarcima).

U muslimanskim obiteljima (i zajednicama) ta je dominacija još naglašenija. Ona dijelom potječe i iz naučenog prihvaćanja islamskog tumačenja da "priroda nije htjela potpunu jednakost među polovima, nego podjelu po sklonostima i funkcijama... Žena ima nježniju tjelesnu konstituciju, počev od mozga do kostiju, i ona će pokazivati težnju da očuva tu nježnost. Muškarac ima više snage, on je, dakle, opredjeljen da se bavi težim dijelom života" (Hamidullah, 1982: 162—163). U islamskoj tradiciji položaj majke veoma je visok. Muškarac pak vrijedi onoliko koliko je kadar brinuti o obitelji, a prema Muhamedovim riječima najbolji je "onaj koji je najbolji prema svojoj ženi" (*isto*: 162).

Ruralni bosansko-hercegovački krajevi u mnogome su zadržali takve tradicionalne vrijednosti orijentalne kulturne sfere kao što su čast, "obraz", djevičanstvo, ženski stid. Snagu zajednice i muškarca odražava i njegova sposobnost da očuva (i zaštiti) čast i integritet svoje obitelji i žene. (O tome opširnije u: Denich, 1974; Erlich, 1978.) To je kôd (sa svojim unutrašnjim različitostima) unutar kojeg su odgojeni i koji, čini se, dobro razumiju danas sukobljene strane.

Rat, spol, silovanje

Kao što je muškarac monopolizirao sve institucije u kojima je koncentrirana moć, i "rat je oduvijek izrazito muška djelatnost" (Giddens, 1990: 352), tako je žena i na bosansko-hercegovačkom prostoru uglavnom pošteđena samog ratovanja: briga za djecu dala joj je "privilegij" da ne sudjeluje u oružanim sukobima ili čak da postane izbjeglicom (za borbu sposobni muškarci vraćani su s granica u Bosnu i Hercegovinu). One koje nisu mogle, znale ili htjele pobjeći podijelile su stradanja ostaloga civilnog stanovništva na ratnom području, a mnoge od njih postale su žrtve silovanja.

U povijesti ratovanja poznati su mnogobrojni primjeri silovanja. Premda međunarodna zajednica pokušava mnogim konvencijama nametnuti "humanija pra-

vila ratovanja" (*contradictio in adjecto!*), te konvencije se krše kako bi žrtva zaista bila dokraja osvojena i pokorena. Teoretičari silovanja utvrdili su pak da samo silovanje "uglavnom nije rezultat neodoljive seksualne želje, već veze spolnosti i osjećaja moći i superiornosti. Čini se da je slaba povezanost između požude i silovanja. Zapravo, znatan broj silovatelja može se seksualno uzбудiti tek nakon teroriziranja i ponižavanja žrtve. Ponižavanje žene važnije je od samog spolnog čina" (*isto*: 184). Pokazalo se također da "nizak stupanj društvene integracije i društvene kontrole u nasilnom i seksističkom društvu pridonosi povećanom broju silovanja" (Baron i Murray, 1989: 187).

Ni na balkanskim prostorima silovanja u ratu nisu novina. Budući da je kod "silovanja očigledna povezanost muževnosti sa moći, dominacijom i snagom" (Giddens, 1990: 184) moglo bi se za ratno silovanje reći da je ono grubi iskaz primitivne moći patrijarhalnog ratnika nad poraženom žrtvom, svojevrsno osvajanje ratnog plijena. No, prikupljeni podaci i iskazi žrtava i svjedoka upućuju na stanovitu površnost takva zaključka u vezi s aktualnim ratnim silovanjima na bosansko-hercegovačkom tlu.

Silovanje i rat u Bosni i Hercegovini

O silovanjima koja na teritoriju Bosne i Hercegovine vrše srpski vojnici govori više izvora. Rat ne dopušta potpuno provjeravanje dobivenih podataka, a kontrola je moguća samo usporedbom podataka iz različitih izvora i provjerom putem iskaza žrtava i svjedoka.¹ U tom smislu, premda ne postoji suglasnost raznih izvora o broju žrtava² može se govoriti o suglasnosti tih izvora u nekoliko bitnih točaka: silovanja su masovna i mjere se desecima tisuća silovanih žena; masovna su i silovanja djevojčica između 7—14 godina; postoji suglasnost i o načinu silovanja (često se siluje

1 U ovom radu korišteni su: 1) podaci bosansko-hercegovačke vlade što ih prenose javni mediji; 2) izvješća Direkcije za humanitarnu pomoć Ureda Republike Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj, Koordinacijske grupe ženskih organizacija Bosne i Hercegovine Ureda Vlade Bosne i Hercegovine i Rijaset Islamske zajednice; 3) iskazi svjedoka i žrtava silovanja što se nalaze u dokumentaciji Ureda Republike Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj, osobnoj dokumentaciji, i iskazi sabrani u knjizi Ibrahima Kajana *Muslimanski danak u krvi* (dijelom su korišteni kao citati u daljnjem tekstu); 4) reportaže i napisi u dnevnom i tjednom tisku.

2 U Izvješću Koordinacijske skupine ženskih organizacija Bosne i Hercegovine navodi se procjena da je silovano između 20000 i 50000 žena. *Večernji list* od 29. rujna 1992. prenio je vijest da je na beogradskoj nezavisnoj TV studio B "mitropolit bosanski Nikolaj" izjavio da je zatrudnilo 30000 silovanih Muslimanki. Glasnogovornik Ministarstva unutarnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine na konferenciji za novinare održanoj 22. listopada 1992. u Zagrebu izjavio je "kako se procjenjuje da je oko 50 tisuća Muslimanki i Hrvatice silovano" (*Novi Vjesnik*, 23. 10. 1992: 9A). Na TV Sloveniji objavljen je 15. studenog 1992. podatak da su srpski vojnici silovali 14000 osoba, od čega 2000 djevojčica između sedam i četrnaest godina.

uz /prinudnu/ prisutnost roditelja i/ili djece silovanih osoba i istu osobu gotovo u pravilu siluje više silovatelja).

O brutalnosti silovanja govore mnogi svjedoci. U većini njihovih izjava uočavaju se neka zajednička obilježja: Prilikom uhićenja razdvajaju se porodice, odvajaju se muškarci od žena i djece. Mlađe, obrazovanije i imućnije muškarce često ubijaju, a žene siluju. Žrtve silovanja jesu djevojčice i žene bez obzira na starost. Uzastopna silovanja djevojčica do 15 godina starosti izazivaju visoku smrtnost ili moguću doživotnu invalidnost.³ Često siluju kćeri u prisutnosti roditelja, majke u prisutnosti djece, žene u prisutnosti njihovih muževa.⁴ Žene-žrtve odvođene su iz logora u rovove i na borbene linije radi zadovoljenja ratnika. Žene su trpjele silovanja jer su im srpski vojnici prijetili smrću i smrću njihovih najbližih, a često ni sebe ni druge nisu uspjele spasiti. Neke i nisu željele ostati na životu.⁵

Te podudarnosti u iskazima svjedoka iz različitih krajeva Bosne i Hercegovine upućuju na sustavnost u provođenju zločina i, čini se, gotovo potpuno isključuju spontanost. Mučenjem i ponižavanjem žrtve iskazuje se nadmoć. No, nije terorizirana i ponižena samo silovana žena već i cijela zajednica koja joj, osuđena na nijemo i nemoćno promatranje, ne može pomoći.

Nadalje, svjedoci i same žrtve silovanja (v. Kajan, 1992; Dokumentacija Ureda vlade BiH) te službena izvješća (Rijaset Islamske zajednice, Koordinacijska grupa ženskih organizacija Bosne i Hercegovine) govore o postojanju velikog broja "javnih kuća" u koje odvođe Muslimanke i Hrvatice, zasebnih prostorija u sad poznatim logorima u kojima srpski vojnici seksualno iskorištavaju žene pa čak i "specijaliziranih" logora u kojima siluju djevojčice i žene. One žene koje prežive i zatrudne srpski vojnici zadržavaju u logorima do pred sam kraj trudnoće, a onda ih puštaju

3 Žena iz Kozarca svjedoči: "U logoru su izdvojili djevojčice od trinaest godina, zatim mlađe žene pa su ih vodili da ih siluju čak i po nekoliko puta."

Muškarac iz Kozarca kazuje: "Jedan dan su pet djevojčica od trinaest godina odveli u M-ovu kuću i sutradan ih vratili u takvom stanju, da je doktorica S. P. dvije uspjele sašiti, a tri su morale biti otpremljene u prijedorsku bolnicu, kamo su, navodno i odvežene."

4 Muškarac iz okolice Doboja: "Objesio se H. R., sin Salihov, poslije nasilja nad njegovom ženom Ramzom, od strane nekoliko četnika koji su je silovali na njegove oči."

Muškarac iz Kozarca: "Kroz otvoren prozor čuo sam iz daljine od 20 metara plač žena. Jedna je plačući govorila: 'Ljudi ja sam prije mjesec dana operisana!', 'Imaš li mamu?', pitali su i doveli i mamu i tatu te djevojke. Silovali su joj majku pred njezinim i očevim očima."

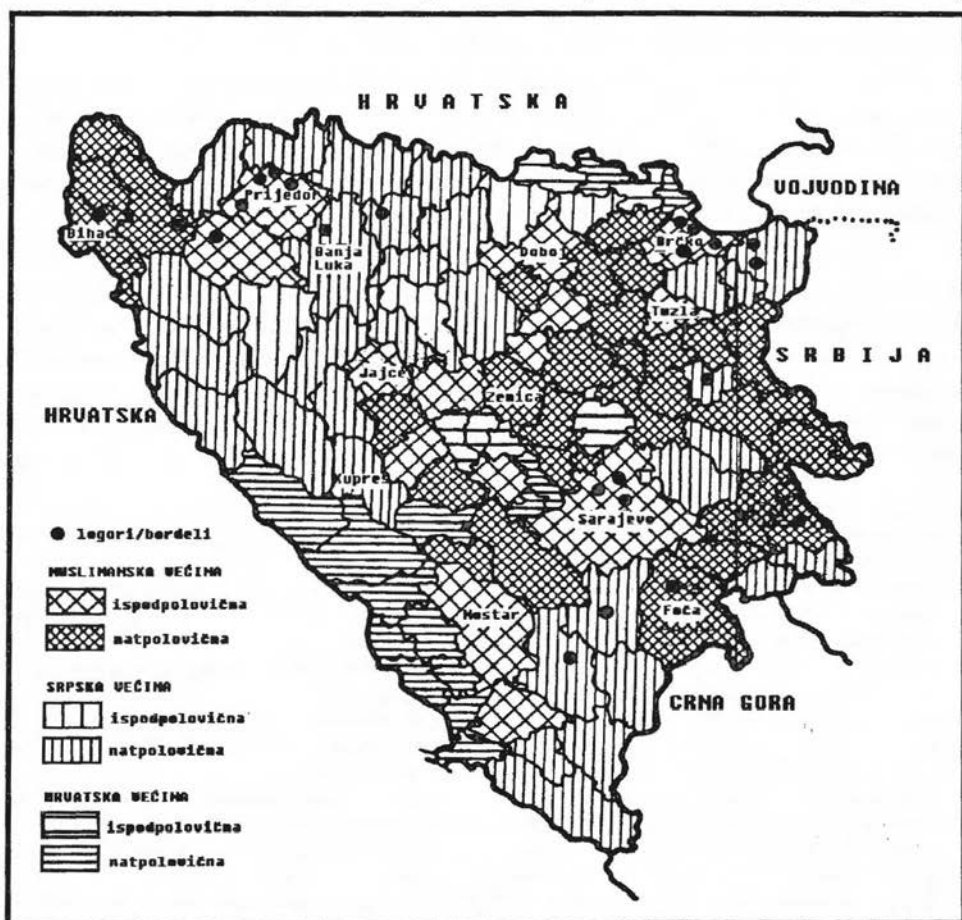
5 Žena iz Miljevine: "Komšije su sve to naše bile. I, mene su iz kuće istjerali i odveli u kuću ovoga (komšije) što su ga strijeljali, ubili. I tu su bile četiri mlađe žene, snahe, pa jednu po jednu odvodili u sobu i šta nisu od nas radili. Tukli nas, maltretirali, silovali, sve su radili što su htjeli. Prijetili su nam da ako ikome išta kažemo, doći će drugu večer poklati i nas i djecu."

Žena iz Zvornika: "Žene koje bi im se svidjele, odveli bi u prostorije tavana gdje je bila daska za glačanje ljekarskih odijela, pa bi se na njoj izredalo i po dvadeset četnika. Nakon toga bi je zaklali i naredili da se iznese u mrtvačnicu."

A. L. iz Brčkog: ".... silovali su dvije kćeri R. H-a, koje su iskoristile jednu priliku, pustile plin i izazvale eksploziju u kojoj su izgorjele. R. H. je u TO BiH u Rahiću."

u razmjenu ili im dopuste da pobjegnu. Usporedi li se etnička slika Bosne i Hercegovine s raspoloživim podacima o lokacijama logora-"javnih kuća" i podacima o silovanjima može se uočiti da su se masovna silovanja događala na onim područjima gdje su Srbi u manjini, a Muslimani imaju natpolovičnu ili ispodpolovičnu većinu (Brčko, Rogatica, Foča, Zvornik, Višegrad, Prijedor, Tuzla, Sarajevo, Bihać, Bosanska Krupa, Sanski Most) i tamo gdje su Srbi u većini, ali sa relativno značajnom muslimanskom i/ili hrvatskom manjinom (Kalinovik, Kotor Varoš, Banja Luka, Bjeļljina, Nevesinje) (v. sliku 1). Masovna silovanja događaju se, dakle, na onim područjima koje napadač nastoji osvojiti i etnički očistiti.

Slika 1. Etnička slika Bosne i Hercegovine i lokacija logora-"bordela" (listopad 1992)

Izvori: Popis stanovništva 1991; Izvješća Rijaseta i Koordinacijske grupe ženskih organizacija Bosne i Hercegovine; izjave svjedoka i žrtava silovanja.

Okrutnost silovatelja i masovnost silovanja upućuju na to da silovanja na patricentričnom bosansko-hercegovačkom prostoru valja shvatiti kao poruku u razgovoru muških protivnika. Žena je ujedno i žrtva i prenositelj poruke nadmoćnijeg da on nije osvojio samo teritorij već da je na njemu uništio i simbolički izraz moći poraženoga — njegovu čast. Budući da nasilnik uništava temeljito: život, materijalna dobra, kulturna dobra i simbole, poruka je nedvosmislena — poraženi mora nestati. U tom slučaju silovane žene nisu samo "uobičajene sporadične žrtve nasilja" nego i sredstvo s pomoću kojeg se osigurava efikasnost genocida.

Izbjeglištvo i poslije

Veliki problem uhićenih žena jest uopće ostati na životu.⁶ Ukoliko prežive logor i silovanja i dospiju do izbjeglištva, množe se novi problemi. Članovi obitelji često su poubijani, a muževi, ukoliko su živi, uglavnom su na ratištu. Same, s traumom koja je teška i u normalnijim okolnostima, one se sukobljuju s nizom svakodnevnih izbjegličkih nedaća, ali i s unutrašnjim dvojabama opterećenim osjećajima poniženja, stida i nizom predrasuda patrijarhalnog odgoja. Za mnoge izbjegle silovane Muslimanke to znači i sukob tradicionalnog odgoja u kojem je grijeh i sam tjelesni dodir s drugim muškarcem, a osobito eventualni pobačaj. Unutrašnju borbu pojačava i strah od osude okoline (i one u kojoj su se našle i one iz koje potječu). Mnoge od njih gnušaju se ne samo mogućeg budućeg kontakta s muškarcem već i dvoje bi li se takav kontakt uopće mogao ostvariti jer je okaljana njihova čast. O tome sugestivno govori izjava J. F.: "... srpski su mi vojnici pobili cijelu obitelj. Da, vidjela sam ih kako mi ubijaju oca, nožem su mu prerezali vrat, zatim su mi ustrijelili majku ... odveli su me u neku sobu gdje su me njih desetorica, naizmjenice, silovali tri dana. Bilo je užasno. Ne želim se prisjećati toga. Nikad više neću biti normalna žena" (*Globus*, 25. rujna 1992).

Unatoč volji okoline da osudi zločine silovanja i da ohrabruje resocijalizaciju žrtava naglašenim relativiziranjem negativnih stereotipa o silovanju (isticanjem masovnosti silovanja i nemogućnosti žrtava da se zaštite), svako od tih silovanja jest i bolno osobno iskustvo koje ostavlja duboke ožiljke. Stigmatizirani identitet odrazit će se na resocijalizaciju silovane žene, ali i na sudbinu djece koja bi se iz takvih okolnosti (eventualno) trebala roditi.⁷

6 U izvještaju Rijasetu primjerice piše: "Prilikom oslobađanja Žući od četnika oružane snage R BiH nailazile su na gole djevojčice i žene sve odreda izmasakrirane, čak bez glave. U samim rovovima pronađeno je nekoliko izmasakriranih leševa mladih žena i djevojčica."

7 Na Međunarodnoj konferenciji o zaštiti ljudskih prava predstavnici islamskih zemalja preporučili su trudnim silovanim ženama da rode i da djecu odgajaju u duhu Islama, a muškarcima Muslimanima savjetovano je da se žene s takvim ženama (v. *Večernji list*, 20. 9. 1992).

Kakva će biti sudbina tih žena i što će se dogoditi s djecom umnogome ovisi i o zemljama u kojima su našle utočište, o stručnoj ekipiranosti za pomoć žrtvama i prilagodljivosti institucija da učinkovito reagiraju u novim situacijama, kakva je i pojava većeg broja izrazito okrutno silovanih žena, ovisit će i o odnosu tih zemalja prema pobačaju i o njihovoj općoj izbjegličkoj politici (u koju ulazi i briga za očuvanje identiteta, mogućnost školovanja, zapošljavanja izbjeglica i sl.).

O izbjegličkim politikama pojedinih zemalja primitka i spletu okolnosti koje će nastati nakon rata ovisit će i motivacija za povratak izbjeglica (ponajviše žena i djece) od kojih su mnogi ostali bez najbližih i bližnjih, a većina bez domova ili (u najčešćem slučaju) bez imovine u njima. Velik je broj bio svjedokom stravičnih zločina, a mnogi su i sami bili neposredne žrtve. Stoga se nameće i pitanje ponovnog zajedničkog života na tim područjima. I samo silovanje (a to je tek jedan od mnogih zločina) i simbolika koju ono nosi može biti dovoljnim razlogom da premnogi preživjeli poniženi muškarci (ukoliko i izidu iz rata kao pobjednici) provedu ostatak života u osvetničkoj destruktivnosti (kako E. Fromm naziva "žed za osvetom" što se javlja nakon pretrpljene štete, žed koja je jaka intenziteta, često okrutna i nezasićna). S druge strane, proživljeno silovanje (i pobačeno, rođeno i odbačeno ili rođeno i prihvaćeno dijete) može biti razlogom za nevraćanje razrušenim domovima ne bi li se negdje drugdje u zaborav potisnule slike poniženja, razaranja, ubijanja.

Naposljetku valja podsjetiti da su ratne prilike ograničile izvore podataka koji bi pridonijeli utemeljenijoj i dubljoj analizi svojevrzne povezanosti između etničnosti, rata i silovanja. Stoga je i namjera ovog rada tek kritičko naznačivanje problema i poticanje kompleksnijeg istraživanja toga fenomena što privlači uznemirujuću pažnju svojim manifestacijom.

LITERATURA

- Baron, Larry i Murray A. Straus. *Four Theories of Rape in American Society*. New Haven i London: Yale University Press, 1989.
- Boudon, Raymond i François Bourricaud. "Violence", u: R. Boudon i F. Bourricaud. *Dictionnaire critique de la sociologie*. Paris: PUF, 1986, str. 670—679.
- Denich, Bette S. "Sex and Power in the Balkans", u: Michelle Z. Rosaldo i Louise Lamphere (ur.) *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press, 1974, str. 240—260.
- Erlich, Vera St. *U društvu s čovjekom*. Zagreb: SNL, 1978.
- Fromm, Erich. *The Anatomy of Human Destructiveness*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973.
- Giddens, Anthony. *Sociology*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Hamidullah, Muhammed. *Uvod u islam*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, 1982.
- Kajan, Ibrahim. *Muslimanski danak u krvi*. Zagreb: Preporod, 1992.
- Katunarić, Vjeran. *Ženski eros i civilizacija smrti*. Zagreb: Naprijed, 1984.
- Krleža, Miroslav. *Deset krvavih godina*. Zagreb: Zora, 1971.
- Mežnarić, Silva. "Gender as an Ethnic Marker: Violence, Women and Identity Politics in Albanian-Serbian Conflict", u: V. Moghadam (ur.) *Identity, Politics and Women*. Oxford University Press i Clarendon, 1992 (u tisku).
- Rex, John i David Mason (ur.). *Theories of Race and Ethnic Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Simmel, Georg. *On Individuality and Social Forms*. Chicago i London: The University of Chicago Press, 1971.
- Smith, Huston. *The Religions of Man*. New York: Harper & Row, 1989.

ETHNICITY, WAR AND RAPE

SUMMARY

In this paper the author attempts to explain the characteristics of rape on the territory of Bosnia and Herzegovina after the break-up of socialist Yugoslavia. Applying some basic knowledge on the traits of Bosnian-Herzegovinian patriarchal society, as well as results taken from the sociological theory of rape and war, combined with data on mass rapes of Moslem women and girls by Serb solidiers, the author concludes that rape (in this case) is not a "usual" form of self-indulgence by soldiers on weaker persons, but that it serves, rather, to increase the efficiency of the genocide which is being carried out.